

ontelbare andere dwaalsterren, die zich in vliegende vaart om andere zonnen wentelen, het leven ontstond. Gezegevierd ook op onze planeet, toen in de worsteling met den bittersten nood uit het dier de mensch zich ontwikkelde; gezegevierd, toen hoog in het Noorden de ijstijd den Germaan schiep. Het heeft zijn allergrootste overwinning op deze aarde behaald, toen in het oosten de ware held van het licht, Jezus Christus, het woord der liefde leerde. Nog eenmaal heeft het overwonnen, toen Luther de krachten van het Noorden bevrijdde, toen aan Englands kust de Spaansche Armada verging en Gustaaf Adolf de kluisers brak, die de duisternis gesmeed had voor de zonen van het licht. En steeds verder zal het worstelen en zegevieren tot in eeuwigheid.

Een voorbeeld als dit is voldoende, om te bewijzen, dat het godsdienstig element van dit boek zonder eenige betekenissen is. We staan hier voor de gewone begripsverwarring van den modernen roman, (men lette eens op de details van dit stuk) en voor een der vele zonderlinge effecten, waarover we pas in den breede hebben gesproken. Als niet deze schijn-glans over het geheel was gelegd, zou het beeld zeker aan kracht gewonnen hebben.

Overigens spreken we gaarna onze waardeering uit voor dit boek. Het heeft een positieve bedoeling, heeft ook een lijn, en, bij alle felheid van kleur, is het toch nimmer sensueel. Integendeel, de zonde staat grimmig-zwart van vale ellende in deze bladzijden voor ons. Natuurlijk is 't verhaal niet voor te jonge menschen, en dus geen huiskamerlectuur. Voor hen ligt ook in de „religiositeit“ iets zeer bedenkelijks. Voor anderen echter kan het boek iets zijn en in 't bijzonder voor hen, die Helmut Harring's strijd tegen het drankmisbruik voeren. Want artistiek is deze roman zeker, maar propagandistisch toch in de allereerste plaats.

C. T.

UIT DE BUITENLANDSCHE KERKEN.

Pers-stemmen.

Dr Gunning en de „Gemeenschapsbeweging“.

Over de „Gemeenschapsbeweging“ in Duitschland wordt nog steeds verschillend geoordeeld. Sommigen letten uitsluitend op haar excessen (buitensporigheden). Anderen meenen, dat ze een heilzame reactie is tegen de dorheid en doodsheid, welke vele Duitse kerken tot een kerkhof, zij het ook met bloemen versierd en met mausolea verrijkt, maakt.

Dr J. H. Gunning J.Hz. heeft een reis gemaakt naar Wurtemberg, het centrum der „Gemeenschapsbeweging“. In „Stemmen des Tijds“ verhaalt hij van een der leiders der beweging, Friedrich Stanger van Möttlingen.

Eerst vergelijkt hij hem met Blumhardt, den profet dezer beweging.

Toen de roem van Blumhardt als man des gebeds, die voor honderden zieken naar lichaam en geest het middel ter genezing werd, tot ver buiten de grenzen van zijn gemeente en van zijn land was doorgedrongen, stroomden velen naar Möttlingen, precies zooals het tegenwoordig weer geschiedt. De toestanden op economisch, sociaal en politiek gebied zijn veranderd, en er is een ontzaglijk groot verschil tusschen den fijn-beschaafden, algemeen-ontwikkelden Blumhardt en den ongeletterden, weinig-ontwikkelden, in den grond kinderlijken Stanger — maar God is De zelfde gebleven, en Hij, die zich Zijne verschillende instrumenten weet te kiezen om Zijne wonderen van genade en ontferming onder de menschen te verrichten, doet ook in onze dagen groote dingen door den onaanzienlijken „Friederich van Möttlingen“.

En dan over Friedrich Stanger:

Friedrich Stanger werd den 5den Februari 1855 in een armzalig huisje te Möttlingen geboren. Het staat er nog, maar is onbewoond en ook onbewoonbaar; het dreigt ineen te storten en ik hoop maar dat zijne verdeders het niet zullen aankopen om er een soort bedevaartstempel van te gaan maken, wanneer de oude man er niet meer wezen zal. Zij doen reeds bij zijn leven veel te veel aan afgoderij met zijn persoon.

Zijn vader was een dronkaard, die in delirium gestorven is en „Friederle“ hoorde thuis nooit anders dan schimpen en schelden op de „fijne“ Stundisten. Als jongen van elf jaar had hij een poosje nog al indrukken van deze pietisten, maar na zijn kerkelijke aanneming, die in Duitschland gewoonlijk op het 13e, 14e jaar plaats grijpt, keerde hij beslist zich van alle godsaverting af. Hij werkte een tijdlang op een der talrijke goudsmidsfabrieken van 'naburige Pforzheim, kwam daarna in dienst bij een paardenhandelaar en ontwikkelde zich meer en meer tot een goddeloos spotter en een woesten dronkaard. Een 25 Liter bier kon hij op één dag plaats bezorgen in een maag, zooals alleen Duitschers dien onder dagelijkse „oefening“ kunnen verkrijgen, maar toch ook daar te lande niet straffeloos. In zijn logge, jichtige, waterzuchtige lichaam en in zijn verzwakte hersenen, die hem veel denken en alle studeeren onmogelijk maken, draagt hij tot op dit oogenblik de gevolgen van erfelijke belasting en persoonlijke zonde.

Zijn leven, evenals dat van John Bunyan en zoo menig ander kind van God, was een voortdurend worstelen om vrij te worden van Satans slavendienst en van zich-verzetten tegen de roepstemmen Gods. Ook na zijn huwelijk, in 1881 met een vrouw gesloten, die evenmin als hij den Heere kende, bleef hij drinken en

zwetsen tegen de vromen, maar de genade liet hem niet los. Af en toe had hij een diep gevoel van ellende en riep hij tot God; gezichten en visioenen van allerlei aard vielen hem ten deel, aan roepstemmen tot bekeerling ontbrak het hem niet, en eindelijk moest ook dit harde hart breken onder de liefde van Christus, die al zoo lang hem gezocht had. Hoe vaak had hij verlangd naar de hulp van een waarachtigen Christen, die hem helpen kon! Ook zijne geschiedenis is weer een aanmaning te meer tot allen, die God vrezen, om toch voor Hem te komen en de hand te bieden aan de zulk, die wankelen ten doode. Wie door Jezus gevonden is, moet anderen helpen om Hem te vinden. Gered om te redden!

Zoodra hij zich tot den levenden God bekeerd had, ging de drank er aan en richtte zich zijn medelijdend hart (want dat had hij) tot de diepst-gezonkenen. Straat-arm en nog bovendien zuchtend onder allerlei schuld, zocht hij in een étuisfabriek een stuk brood te verdienen, maar zijn toenemende licht maakte het hem onmogelijk daar te blijven. Lichamelijk was hij een wrak, een toonbeeld van ellende, maar al aanstands werd deze ziekelijke man door den Heer gebruikt om zieken te genezen. Hij heeft onmiskenbaar van God de gave der gezondmaking gekregen. Evenals Blumhardt zijn er velen, voor wie hij het middel is geworden tot geestelijke en lichamelijke genezing.

Het oordeel van Dr Gunning over deze beweging en haar profet is zeer mild, hoewel hij het oog niet sluit voor het onbehulpens en gebrekkige in beide.

Naar ons gevoelen ligt er in deze beweging meer ongezonds, dan Dr Gunning erin heeft ontdekt.

Wij zouden niet durven beweren, dat het zogenaamde charisma der gezondmaking niets anders dan een vorm van suggestie is, ofschoon wij ons kunnen voorstellen, dat iemand redeneert: of ik door suggestie of door medicijnen gezond word is mij hetzelfde en wij aan den anderen kant meenen, dat gebed en geloof in tijden van krankheid bij ons tijdens krankheid een veel te geringe plaats innemen en hun kracht tot lichamelijke genezing door onze overdreven nuchterheid en ons alles willend begripen intellectualisme wordt onderschat.

Dan — die genezings„wonderen“ zijn voor ons het voornaamste niet in de „gemeenschapsbeweging“.

Het komt aan op de hogere geestelijke factoren, welke daarin werken. Daaromtrent zijn onze inlichtingen nog te schaarsch om ons aan een definitief oordeel te wagen. Men zou ter plaatse een onderzoek moeten instellen. Wel geloof ik, dat we hierop mogen toepassen: verderf het niet, want er ligt een zegen in. Een zegen voor Duitschland althans.

PERS-SCHOUW.

De letter van artikel 79.

Ten vervolge op wat we in deze rubriek eilerden met betrekking tot de toepassing van de kerkorde (speciaal art. 79) in het conflict-Geelkerken, geven we hier een uitspraak van prof. Bouwman in „De Bazuin“:

Het tweede bezwaar is, dat de kerkeraadsleden zijn afgezet door de Synode. Dat lichaam was geheel onbevoegd, zoo zegt men. De ouderlingen en diakenen zijn gekozen door de gemeente, en alleen de gemeente bezit het recht om ook de ontrouwen af te zetten. En bovendien, Art. 79 der kerkordening zegt duidelijk, dat „de ouderlingen en diakenen (erst) door het voorgaand oordeel des kerkeraads derzelven en de naastelagen gemeente in hunnen dienst geschorst of daarvan afgezet worden“. Naar de letter van Art. 79 moeten dus, zoo zegt men, de ouderlingen en diakenen niet door een synode, maar door den plaatselijken kerkeraad met behulp van den genabuurden kerkeraad zoo noodig worden geschorst of afgezet, en wanneer de synode zulks doet is dat een overschrijding van haar macht.

Zooals wij vroeger dit reeds meer breedvoerig hebben uiteengezet berust deze gedachte op misverstand. Immers Art. 79 kon in het gegeven geval niet zonder meer naar de letter worden toegepast. De kerkeraad van Amsterdam-Zuid kon in deze zaak niet optreden, omdat hij in meerderheid schismatiek geworden was. Naar de eerste rechtsbeginselen kan iemand, die aangeklaagd wordt, niet over zich zelf een oordeel vellen, maar moet het oordeel van den bevoegden rechter over zich laten gaan. En omdat de plaatselijke kerkeraad uitgeschakeld was kon ook de genabuurde kerk niet mede optreden, en was het noodig, dat het kerkverband als rechter optrad. Het getrouw gebleven deel der gemeente kon ook niet handelend optreden, vóór over den bestaanden kerkeraad een oordeel was uitgesproken. Zij moeten het gezag van den kerkeraad erkennen zoolang de kerkeraad kerkeraad is. Daarom moesten de kerken in meerdere vergadering, die groepen zijn te waken voor de rechten der gemeente en de handhaving van de verordeningen Gods, een uitspraak doen over de houding der zich verzettende ouderlingen en diakenen, vóór de gemeente kon optreden om te handelen over de rechte instellings der kerk.

Over Exegese en Historie.

Dr H. W. v. d. Vaart Smit heeft in „Geref. Theol. Tijdschrift“ een artikel geschreven, waarin hij tegen de Geelkerken de uitspraak van de synode van Assen, juist om haar wetenschappelijke waarde, verdedigt.

Eerst heeft hij het o.m. over de kwestie, of, en in hoeverre de exegese „vrij“ moet zijn; men herinnert zich, dat de Geelkerken om de vrijheid van exegese beweert gestreden te hebben tegen Assen. Dr v. d. V. S. merkt op:

Daarom is er een zekere vrijheid van exegese noodig

en mogelijk, een vrijheid die een concessie is aan de gebrekkigheid van ons inzicht.

Maar deze vrijheid is toch maar zeer betrekkelijk. Vooreerst staat niemand op zichzelf en behoort niemand op zichzelf te staan. Niemand onzer begint voor het eerst met de exegese van eenige plaats der Schrift. Wij hebben de plicht Christelijk-historisch of liever historisch-Christelijk te zijn in de exegese der Heilige Schrift. Er is een traditie, die gegrond is op en voortvloeit uit de Schrift. En dit geldt te sterker waar deze traditie, deze geschiedenis van dogma en exegese, vol is van het getuigenis van den Heiligen Geest. Het geloof, hetwelk ook insluit het geloof in den Heiligen Geest, verplicht en leidt trouwens vanzelf tot historisch-zin. Er ligt in de vruchten der historie een zekere objectiviteit, die de subjectiviteit bindt en haar vrijheid leidt.

Nader op dien eisch tot vrijmaking der exegese ingaande, herinnert dr v. d. V. S. aan wat dr Severijn zeide, toen deze opmerkte:

„Inderdaad heeft de Geelkerken noch eenig beslist geloofstandpunt verdedigd tegenover de belijdenis der Gereformeerde kerken noch een welgeargumenteerd wetenschappelijk inzicht ontwikkeld, dat eenig nieuw licht kon werpen op het theologisch terrein en op zich zelf onderwerp van beschouwing kon zijn, zelfs niet op het punt in kwestie, de exegese van Genesis 2 en 3.“

Hieraan knoopt dr v. d. V. S. deze nuchtere, en daarom juist scherpe opmerking vast:

Inderdaad, het is onbegrijpelijk, hoe iemand als de Geelkerken zijn levenspositie en nog meer eigen levensarbeid alsmede de rust van de heele kerkelijke wereld wagen kon en wagen wilde voor iets, dat op zichzelf toch zoo volkomen inhoudloos is als de eisch der vrijheid (voor wie? en waartoe?) om disputabel te stellen of de boom der kennis des goeds en des kwaads, de boom des levens en de slang met haar spreken zintuigelijk waarneembare realiteiten waarna. Hoe verder men van deze historie af zal staan, hoe onbegrijpelijker 't worden zal, althans indien men alleen let op den inhoud van de gepubliceerde stukken. Voor zichzelf begeerde de Geelkerken deze vrijheid niet. Hij had immers geen enkel (geloofs)-bezwaar tegen de gangbare opvatting en een andere exegese had hij niet, gelijk hij verklaarde. Hij vroeg die vrijheid in het algemeen. Maar voor wie ter wereld vroeg hij die vrijheid dan? Voor niemand, die ze vroeg. Het is een anomalie.

Vervolgens vraagt dr v. d. V. S.: ging het echter wel waarlijk voor of tegen de vrijheid van exegese? Hij schaaft zich onvoorwaardelijk aan de zijde van hen, die deze bewering onwaar achten:

Dan dient eerst opgemerkt te worden, dat om vrijheid der exegese gevraagd werd, doch dat hier niet de exegese en niet de vrijheid van exegese in geding was. Ging het werkelijk om vrijheid van exegese, zoo zou er een andere exegese geweest zijn, die eerst vanzelf en zonder strijd op grond van de Schrift zich aanbood en die daarna dan wellicht wel in strijd zou kunnen gekomen zijn met andere opvattingen doch dan eenerzijds dien strijd ook waard geweest zou zijn en anderzijds nooit zulk een strijd gewekt zou hebben. Een werkelijke exegese heeft nog steeds ontmoet en zal steeds ontmoeten een werkelijke vrijheid van exegese. En ook, voor een werkelijke exegetische kwestie heeft niemand zijn levensstaak en levensarbeid veel. Bij de exegese kan men 't immers goed, maar men kan 't ook mis hebben. En dit bewustzijn doet hij voor liefde voor een eigen vinding op exegetisch gebied, toch steeds de mogelijkheid stellen, dat een andere exegese beter is en hij bestudeering zich als het bewijst. De exegese heeft geen martelaars.

Dat hier dan ook van iets anders dan van exegese en vrijheid van exegese sprake was, heeft dr Geelkerken zelf gevoeld en uitgesproken, toen hij de zoo de aandacht trekkende woorden (als ondertitel van een zijner brochures, 1926) lanceerde: „mechanische binding of organische vrijheid“. Deze als leuze pakkende woorden worden hier immers in geheel andere zin gebruikt, dan in de theologie, welke van mechanische en organische inspiratie spreekt. „Mechanische binding of organische vrijheid“, hoe zeer ook in klank gelijkende op de terminologie aangaande de inspiratie, duidt bij de Geelkerken aan, dat hij niet mechanisch gebonden wil zijn aan de „traditionele opvatting“ der geschiedenis van den val des menschen, doch tegenover deze opvatting organisch vrij wil zijn. Hiermee zijn wij natuurlijk buiten het terrein der exegese gekomen en staan wij in plaats van op het terrein der vrijheid van de exegese, op het terrein van de wereldbeschouwing en levenshouding.

Wat dan de kwestie wel was, zegt dr v. d. V. S. aldus:

En hiermee komen we tot de conclusie, dat de Geelkerken vraag om vrijheid van exegese, eigenlijk en in den waren zin een vraag om vrijheid was tot een andere historie-opvatting, vraag om vrijheid ten opzichte van de eenige Schriftuurlijke historie-opvatting.

Dat dan ook de synode aan de vrijheid, zooals een wezenlijk gereformeerd mensch ze begeert, ook maar een stroobreed in den weg legde, ontken de auteurs aldus:

Gelukkig sneed de synode de vrijheid om de geschiedenis der Schrift tot ideeële werkelijkheid te verlichtigen, resoluut af. Er was ook niet anders te verwachten. En het mocht niet anders. Ging hier de deur tot zulk een vrijheid open, dan was in beginsel openbaring en Schrift vereenzelvigd, dan was er geen openbaring in de geschiedenis, geen historische openbaring meer, dan zou eigenlijk het begrip openbaring zelf in pantheïstischen, monistischen zin aangetast worden zijn en ging het den weg op, die in de filosofie van Kant naar Hegel en verder heeft geleid.

Natuurlijk, niet vermetel met bewijs anderen kan zeggen, dat en ondershad niet met zijn historische.

Volstrekt. Het antwoord de vrijheid zelfde is.

Tot zoover kerken. In het ja, die in of anderen Philaethes gint midden

Een nieuw ik begrijp de besluiten Gereformeerde hebben noch Exegese nissen Exegese boomen v.

Maar hee geleerd, da theolog v.

Tot op z absolutvri per zegt: kenmerk v onwedergel bij de exekarakter. in de bedo gen Geest) overgelaten lige Schrift met de uits Dr Kuypér aan op de die haar it dit: „De B wetenschap schap tijdel tigen tact.

Kwesties al Het is daary leeuw. Kb.

Maar ho spoedig mo al moeten welke voor kerken van den naam geestelijke van deze v voorgrond heftige syn niet meer „sine ira“.

We moeten mogelijk bij kerken a meenen, dat schap onze lannen of nog altijd.

Want indie handeld, afge die dr G. te synode daart over Genesis wijze zijn gev Om nog over komen, deze en ander op, opvatting van hebben gehac exegetische g opvatten dan zegt dr v.

In de den Schrift klan bedoeld en nergens ste dagen ook weest zijn.

Nu, indie uitgemaakt, om eeniger ting aan te op een qua kwestie va welk terrein der evoluti agnosticism De quae indien het e alleen. En zijn, dat his ken het or in Genesis bijv. 12 ur wonder blij en wordt door een king verklar zonder een derd.

essie is aan de
ser betrekkelijk
alf, en behoort
d'ouder begint
nige plaats der
historisch of
de exegese der
die gegrond is
u dit geldt te
schiedenis van
nigenis van den
ook insluit het
en leidt trouw
igt in de vrucht
ul, die de sub
idit

der exegese in-
vat dr Severijn

th eenig beslist
te belijdenis des
geargumens
dat eenig nieuw
terrein en op
kon zijn, zelfs
gese van Genu-

e nachtere, en
iemand als dr
er eigen levens-
erkelijke wereld
dat op zichzelf
is als de cich
om disputabel
s goeds en der
slang met haar
aliteiten waren
zal staan, hoe
dien men alleen
ceerde stukken
in deze vrijheid
geloofs-bezwaar
andere exegese
roeg die vrijheid
verold vroeg hij
ze vroeg, Het

ging het echter
l van exegese?
de zijde van

en, dat om vrij
dat hier niet
id van exegese
erkelijk om vrij
lars exegese ge-
nder strijd op
en die daarna
n gekomen zijn
rijds dien strijd
zijds nooit zok
e werkelijke
zal steeds ont-
an exegese. En
quaestie heeft
eid veel. Bij de
maar men kan
doet bij voor-
getisch gebied,
dat een andere
zich als beter
elaars

lan van exegese
heeft dr Geel-
toen hij de zoo
ondertitel van
e „mechanische
als leuze pa-
geheel andere
ke van mechan-
l. „Mechanische
er ook in klank
de de inspiratie,
niet mechanisch
zele opvatting
menschen, doch
ij wil zijn. Hier-
rein der exegese
op het terrein
terrein van de

dr v. d. V. S.

conclusie, dat dr
exegese, eigen-
om vrijheid was
aag om vrijheid
Schriftuurlijke

heid, zooals een
geert, ook maar
ikent de auteur

heid om de ge-
kelijkheid te ver-
niet anders ge-
rs. Ging hier de
was in beginsel
dan was er geen
historische open-
egrip openbaring
n zin aangezien
g op, die in de
erder heeft geleit

Natuurlijk, ten overvloede vermelden we hier, dat we niet vermoeden of onderstellen, dat dr Geelkerken met bewustheid iets van dezen aard wil. Doch aan den anderen kant kan evenmin nagelaten worden om te zeggen, dat zijn actie hierop neerkwam, afgezien van en onderscheiden van zijn bedoeling. En de synode had niet in de eerste plaats met den persoon en met zijn bedoelingen, doch met de dogmatische en historische betekenis harer beslissing te rekenen.

De vrijheid van exegese nu — is deze sinds de uitspraak der synode van Assen veranderd?

Volstrekt niet!

Het antwoord kan hier met beslistheid luiden, dat de vrijheid van exegese na Assen precies dezelfde is als vóór Assen.

Tot zoover dr v. d. V. S. over Assen en dr Geelkerken, in hetzelfde verband citeren we hier ook dr Kaajan, die in de „Utr. Kh.“ in den trant van den een of anderen oud-vader een dialoog geeft tusschen vriend Philalethes en broeder Pantanechomenus. Het stuk begint midden in de rede van Philalethes:

Een nieuw dogma is er in Assen niet geformuleerd. Ik begrijp niet, waarom Gereformeerde menschen met de besluiten van Assen niet kunnen akkoord gaan. Onze Gereformeerde Godgeleerden Dr Kuyper en Dr Bavink hebben nooit anders geleerd. Ook werd in Assen de Exegese niet aan banden gelegd. Alleen, Assen wilde geen Exegese, waardoor de slang en de beide paradijs-boomen verdwenen in het niet.

Pantanechomenus.

Maar heeft Dr Kuyper dan niet in zijn Encyclopaedie geleerd, dat de Exegese van den wetenschappelijken theoloog volstrekt vrij moet zijn?

Philalethes.

Tot op zekere hoogte hebt gij gelijk, maar van een absoluut-vrije Exegese wilde hij niet weten. Dr Kuyper zegt: „Inwendig gebonden te zijn is juist het kenmerk van echte vrijheid. Elke neiging van het onwedergeboren hart, om tegen den geest der Schrift bij de exegese te reageeren, is schending van haar karakter.“ En ook heeft hij gezegd: „Het indringen in de bedoeling van den Eersten Schrijver (den Heiligen Geest) mag nooit aan gril of willekeur worden overgelaten. Alle willekeur ten opzichte van de Heilige Schrift is heiligschennis. Anders drift men met de uitspraken der Schrift een onheilspell.“ Dr Kuyper heeft ook dit verklaard: „Het gaat niet aan op de Heilige Schrift een uitleg toe te passen, die haar juist als Schriftuur vernietigt.“ En dan dit: „De Kerk zweert niet bij de resultaten van de wetenschap, en heeft ook, waar de exegetische wetenschap tijdelijk op doolpaden afweek, immer met richtigen tact zich tegen haar verzet.“

Kwesties als deze vragen de aandacht, juist op zichzelf. Het is daarom juist wat dr v. Es opmerkt in de „Leeuw. Kh.“:

Maar hoofdzak is, dat wij naar ons oordeel zoo spoedig mogelijk van al die persoonlijke haarkloverijen af moeten komen. Te lang reeds zijn vraagstukken, welke voor de geestelijke levensontwikkeling onzer kerken van het hoogste belang zijn, verbonden aan den naam van een man, die, wat overigens zijn geestelijke kwaliteiten mogen zijn, bij de behandeling van deze vraagstukken zijn eigen persoon zoo op den voorgrond zet, en door de manier van optreden zulke heftige sympathieën en antipathieën opwekt, dat het niet meer mogelijk is, deze vraagstukken rustig en „sine ira“, zonder hartstocht te bespreken.

We moeten — dit is ons gevoelen — zoo spoedig mogelijk bij de loopende kwesties van Dr Geelkerken af. Niet van zijn persoon alsof we zouden meenen, dat hij daartoe noodzakelijk buiten de gemeenschap onzer Gereformeerde kerken moest worden gehaald, of moet gehaald blijven. Wij betreuren het nog altijd, dat zijn tartende houding daartoe dwong.

Want indien de opkomende vraagstukken worden behandeld, afgezien van de persoonlijke beschouwingen, die dr G. ten beste gaf en van de wijze, waarop de synode daartegen optreden moest, dan zou het debat over Genesis I (scheppingsdagen) ook wel op andere wijze zijn gevoerd, indien het aan de orde gekomen was. Om nog even op dr H. W. v. d. Vaart Smit terug te komen, deze merkt tegen dr N. D. v. Leeuwen het een en ander op, aangezien deze de meening uitsprak, dat de opvatting van de synode ook noodlottige gevolgen zou hebben gehad of nog moet hebben voor hen, die op exegetische gronden de „dagen“ van Genesis I anders opvatten dan onze dagen van 24 uur. Onder meer zegt dr v. d. V. S.:

In de derde plaats: dr van Leeuwen schrijft, dat de Schrift klaarlijklijk in Genesis I dagen van 24 uur bedoelt en voegt daaraan toe, dat de Schrift exegetisch nergens steun biedt voor de opvatting als zouden die dagen ook van anderen duur dan 24 uur kunnen geweest zijn.

Nu, indien dit zoo was, dan ware de zaak daarmee uitgemaakt. Dan zou er geen enkele reden meer zijn om eenigerlei andere opvatting dan de 24-uurs opvatting aan te hangen. Dan immers hield de quaestie op een quaestie van exegese te zijn en werd het een quaestie van historie en openbaringsbeschouwing, op welk terrein elke concessie tot het verkeerd optimisme der evolutionisten of het ledig pessimisme van het agnostisme zou leiden.

De quaestie mag en kan alleen een quaestie zijn, indien het een quaestie van exegese is en van exegese alleen. En vóór men hiernaan begint, moet luce clarius zijn, dat historisch, dogmatisch of filosofisch gesproken het er absoluut niets toe doet, of de „dagen“ in Genesis I hetzij 24 uur, hetzij 1000 jaren, hetzij 12 uren of nog minder geduurd hebben. Het wonder blijft in alle deze gevallen precies hetzelfde en wordt noch door een langeren noch door een korteren tijdsduur ook maar enigszins verkleerd. De quaestie kan en mag en moet dus zonder eenige dogmatische voorliefde worden behandeld.

Is dit mogelijk — en is het natuurlijk mogelijk — dan moet opgemerkt worden, dat de zaak exegetisch niet is als dr v. Leeuwen het teekent. Dr v. Leeuwen beperkt de ruimte welke de Schrift geeft, klaarlijklijk ten behoeve der wetenschappen. En hier ligt reeds iets in van die methode, die de Schrift eerst terugdringt in eenig „Roodhuiden-territoire“ om daarna te betoogen, dat naast de Schrift nog andere bronnen noodig zijn. Hiermee is echter aan de positie van de Schrift onrecht wedervaren. De Schrift is ruimer en rijker dan dr Van Leeuwen omschrijft, evenzeer als de wetenschappen enger en armer zijn dan hij onderstelt.

Er zijn enkele gansch verzekerde broeders ook buiten onzen kring, die van deze opmerkingen ook wel eens kennis mochten nemen. B.v. „De Wekker“, die eerst aan de aanhangers van dr Geelkerken tegemoet kwam, en die nu over zichzelf heen buitelt, door met een grooten ijver te constateeren, dat het een zware dwaling is, de „dagen“ anders te verstaan dan zoo als wij tegenwoordig „een dag“ verstaan. Hoewel toch een dag wat anders is, als „zon, maan en sterren“ niet aanwezig gedacht worden.

Maar ook hier moet de persoonlijke sfeer weg. Wil men, het incidenteele geval.

Letterlijke en geestelijke beteekenis.

Dat velen — ook buiten de gereformeerde kerken — in persoonlijk leven of in hun perswerk zich bezig hielden met de vraag, of de letterlijke opvatting van bijbelsche verhalen niet den geestelijken zin uitsloot en omgekeerd, is bekend. Het is daarom goed, aan te halen, wat hierover prof. Kuyper in „De Heraut“ zegt met betrekking tot Genesis 3:15:

Vandaar dat ook bij Gen. 3:15 wel degelijk in de eerste plaats de letterlijke betekenis moet worden vastgehouden. Had men in de prediking en bij het catechetisch onderwijs hierop meer gewezen, dan zou het bezwaar, dat men thans inbrengt, wel nooit zijn opgekomen. Wat God hier ons leert is toch in de eerste plaats, dat Hij de vriendschap tusschen de slang en den mensch te niet zal doen en inplaats daarvan vijandschap zal zetten. Die profetie is, gelijk Calvijn terecht opmerkt, ook in den meest letterlijken zin vervuld. De slang is een der bitterste vijanden van den mensch geworden, die hem aanvalt, te wonden en te dooden tracht; en de mensch heeft een instinctmatigen afkeer van de slang. Met het zaad der slang zijn dux wel degelijk de nakomelingen van de slang bedoeld, want de vijandschap geldt niet die ééne slang, die Eva verleedde, maar alle slangen uit haar voortgekomen. En in dien eeuwens-trijd tusschen slang en mensch wordt nog altoos vervuld de profetie, dat het de slang wel gelukt den mensch wonden toe te brengen, maar de mensch de overwinning over de slang behaalt en den giftigen kop hem verpletst.

Maar al geldt dit alles in letterlijken zin, naar de eigenaardigheid der profetie ligt in dien vloek over de slang tegelijk een diepere geestelijke betekenis verborgen, omdat die vloek toch niet alleen de slang betreft, maar ook de demonische macht, die van het dier misbruik heeft gemaakt om den mensch te verleiden, d.i. Satan. Ook hier komt God om het onheilig bondgenootschap tusschen den mensch en deze booze verleidende macht te verbreken en stelt Hij inplaats daarvan vijandschap.

Eenige weken geleden herinnerde ik er reeds aan, dat zelfs prof. Obbink, als hij tenminste geen „overpeinzingen“ houdt naar aanleiding van het geval Assen, maar wanneer hij wetenschappelijk werk leveren wil, ongeveer in dezelfde richting redeneert. Maar er zijn vele critici, voor wie dat allemaal heel erg Assenssch lijkt en „dus“ ook zeer onwetenschappelijk. Laat ons eens er over peinzen, dat velen, die het beter weten konden, dan zwijgen, alsof 't zoo wijs was, anders te praten, dan Assen spreekt... in overeenstemming met ieder, die voor den dag moet komen met wat hij met zijn naam dokken moet, inplaats van met een bijt- en knauw-artikeltje tegen Assen.

De Vrije Universiteit.

Toen we nog maar kort geleden overnamen een betoog van een intellectueel tegen de houding van enkele zich niet zoo noemende menschen, die hun contributies voor de Vrije Universiteit inhielden, omdat het hun daar (met de tooneelzaak) niet naar den zin ging, konden we niet denken, dat het zoo gauw noodig zou wezen, soortgelijke vermaning te helpen verbreiden tegen... dr Geelkerken en de zijnen. De menschen, die eertijds de Vrije straffen met het niet al te betoogkrachtig middel van den gesloten huidel, deden het, omdat aan de Vrije studenten waren, die dr Geelkerken volgden, en onder goedkeuring van dr G. de kunst dienden, op een wijze, die men liever niet erkend zag. Thans heeft, naar publiek meegedeeld wordt, dr G. en een deel van zijn aanhang dit voorbeeld des volks gevolgd, omdat het hun niet in alles naar den zin gaat aan de Vrije Un. Het is jammer, dat men hier ook zoo „argumenteert“. Want wat heeft men ervoor in de plaats te stellen? Zeker geen eigen universaliteit, als de „eigen zending“ een feit geworden zal zijn.

Prof. Kuyper zegt ervan in „De Heraut“:

In de eerste plaats zouden we ons Gereformeerde volk op het hart willen binden niet den weg van Dr Geelkerken en de zijnen te volgen. Het inhouden van contributie, omdat men over een of meer hoogleraren, die in Jit conflict zijn betrokken, niet tevreden is, is niet de juiste weg. Men zou dan de Vrije Universiteit het kind van de rekening maken om wat enkele van hare hoogleraren hebben gedaan. En het zou bovendien al van zeer weinig dankbaarheid getuigen voor hetgeen mede door den invloed van de theologische hoogleraren der Vrije Universiteit te Assen is besloten.

In de tweede plaats mogen we er wel met ernst op wijzen, dat men het kerkelijk geling niet op onze Hoogeschool overdrage. Anders zou de zelfstandige positie onzer Universiteit ook tegenover de Kerk bedreigd worden. Niet de vraag, tot welke Kerk men behoort, maar hoe men staat tegenover de Gereformeerde beginselen, of wil men tegenover de belijdenis, is de maatstaf, die hier, bij de beoordeeling der professoren, moet worden aangelegd. Alleen wanneer bleek, dat hoogleraren hiervan afweken, zou er aanleiding wezen om tot maatregelen over te gaan, die het gevaar van verzwakking van deze beginselen zouden wegneemen.

En even later:

Toch onderscheide men hier wel. Het is zeer goed denkbaar, dat iemand, die het met de dogmatische beslissing der Synode eens is en geen den minsten twijfel koestert aangaande hetgeen in Gen. 2 en 3 ons wordt verhaald, toch om kerkrechtelijke of andere redenen meent zich bij den Kerkeraad van Amsterdam-Zuid buiten het verband te moeten voegen, wanneer hij daar woont. Wel niemand zal meenen, dat al de leden, die zich bij deze Kerk hebben aangesloten, daarom met Dr Geelkerken's standpunt het eens zijn. Dat moge dan uit kerkelijk oogpunt te veroordeelen zijn; het moge ook van weinig eerbied getuigen voor de beslissing der Synode; maar uit dit lid zijn van de Kerk buiten het verband volgt nog niet zonder meer, dat men de autoriteit der Schrift aanrandt. En niet op het eerste, maar alleen op het laatste zou het aankomen bij de vraag, of een hoogleraar aan den eisch van Artikel 2 voldoet.

De citaten van dr Geelkerken.

Over de wijze, waarop dr Geelkerken Bavink en Kuyper citeerde, toen hij nog begunstiger was van de universiteit, die hen deed schrijven, is reeds veel gezegd. Dr Pontier (W. S.) herinnert in de „Westlandsche Kerkb.“ eraan, dat vlak tusschen twee door dr G. in zijn antwoord-memorije overgenomen uitspraken van Prof. Bavink er één te vinden is, die hij liet liggen, hoewel ze zijn zaak raakte. Prof. Bavink, aldus dr Pontier, maakt (Dogm. I, 474) bezwaar tegen sommige Roomschen, die de stelling, dat de bijbelschrijvers wel eens „secundum apparentiam“ (niet naar de objectieve werkelijkheid, maar naar den subjectieven schijn) schreven, ook gehandhaafd wilden zien voor wat hun VERHALEN van HISTORIE betreft. Prof. Bavink zegt, dat, als dit juist was, de bijbelschrijvers niet meer betrouwbaar zouden zijn:

Als zij op historisch terrein secundum apparentiam schrijven, dat wil in dit geval toch zeker zeggen, niet naar hetgeen objectief gebeurd is, maar hetgeen subjectief in hun tijd door velen geloofd werd, dan geven zij ons daarmede een valsche voorstelling en worden zij dus in hun gezag en betrouwbaarheid aangetast. Wanneer dit beginsel consequent werd toegepast, dan zouden niet alleen de eerste hoofdstukken van Genesis, gelijk vele Roomsche theologen tegenwoordig reeds doen, maar zou alle historie van Israël en van het oorspronkelijk Christendom in mythen en legenden kunnen worden opgelost. Als de Schrift kennelijk bedoelt, een verhaal als historie te geven, heeft de exegeet geen recht ten believe van de historische critiek daarvan een mythe te maken.

Hieraan knoopt dr Pontier dan deze opmerking vast aan het adres van dr Geelkerken:

Het gaat dan ook volstrekt niet op, om met een beroep op het historie-begrip van de Schrift het twijfelachtig te stellen, of de beide boomen enz. wel letterlijk moeten worden genomen in den zin, dat wij met een werkelijke slang te doen hebben. Als Dr G. dan ook de vraag stelt: „Bovendien: kan een toestand als de staat der rechtheid „strikthistorisch“ worden genoemd? M.a.w. beantwoordt hij aan ons historie-begrip? Of gaat hij er boven uit? Geldt van dit bericht soms niet, wat Bavink opmerkt (Dogm. I, 476): „Zelfs in historische berichten is er soms onderscheid tusschen het feit, dat heeft plaats gehad en de vorm, waarin het voorgesteld wordt?“ dan meenen wij die vraag te moeten beantwoorden niet in den zin van Dr G., maar van de Synode. En dan is de laatste aanhaling uit Dr Bavink ook weer misleidend, want als voorbeeld van wat Dr Bavink bedoelt, haalt hij zelf aan Gen. 1:3, het spreken Gods, dat, zooals de Statenvertaling aangeeft: Gods wil, Zijn bevel en dand betekent, en ook Gen. 11:5, waar gezegd wordt: Toen kwam de Heere neder om te bezien de stad en den toren, die de kinderen der menschen bouwden. Beide voorbeelden wijzen er dus op, dat in de Schrift van God op menselijke wijze gesproken wordt, iets wat door ieder toegegeven wordt en natuurlijk niet anders kan. Maar dan wil ook Dr B. in geen enkel opzicht daarmee uitspreken of toegeven, dat wat als historie bedoeld wordt, ook wel als niet zoo letterlijk opgevat mag worden voorgesteld.

Ook deze grond van Dr G. vervalt en we hebben in het bovenstaande tegelijkertijd een staaltje van de wijze, waarop hij aanhaalt.

Het blijkt ook hier weer, dat Braakensiek, toen hij dr Geelkerken om der wille van zijn vele citaten uit Bavink en Kuyper voorstelde als achter hun schild gedekt, heel goed teekenen, maar nog niet heel braaf theologiseren kon.

Het getal.

Wij waren 't met dr Geelkerken volmaakt eens, toen hij opmerkte, nog wel bij den aanvang van een nieuw perswerk, dat het voor de zuivere beoordeeling van een zaak, niets ter zake deed, als de aanhangers in de minderheid waren. Het „getal“ besliste niet. Juist daarom vonden wij het een „zakelijke“ onjuistheid, dat hij zijn tegenstanders qualificeerde als een „klein“ groepje makontenten. Het „kleine“ getal deed immers niets ter zake, volgens dr G. Thans blijkt evenwel ook nog het

„feitelijke” in dit bericht niet juist; men leze de Laman in Ger. Kh. Ov. en Dr.

Indertijd was het zeggen, dat de tegenstanders van de Geelkerken binnen de Kerk van Amsterdam Zuid een klein roerig groepje van malecontenten vormden. Het werd toen al door sommigen betwijfeld of het groepje wel zoo heel klein was.

In de Kerkhede van de Geref. Kerk van Amsterdam Zuid (in 't verband) lezen we evenwel deze week, dat het getrouwe deel voorloepig twee keer per Zondag over de groote zaal van het Concertgebouw te beschikken heeft. Zondagniddag 16 Mei was er een schare, evenals 's morgens, die een groote kerk tot den oek zou vullen. En dat dit maar geen nieuwsgierigen zijn, is op te maken uit het feit, dat de vrijwillige bijdragen gestegen zijn tot een bedrag van fln. 112,000.

Het cijfer der contributies is inmiddels al weer gestegen; dat der trouw gebleven leden ook.

Prof. Sneller en de theologie.

In „De Bazuin” zegt Prof. Bouwman:

Merkwaardig is het dat Prof. Sneller op de vergadering van Maandagavond 19 April in het „Gebouw voor den Werkenden Stand” uitsprak dat de Gereformeerden niet tot een nieuwe verklaring der Schrift willen komen. En dan zende hij deze merkwaardige woorden: „En dan moet men nooit vergeten, dat men wetenschappelijk arbeidend naar nieuwe diepere overtuiging niet anders dan langs vraagstelling en twijfel kan toegroeien.” Misschien bedoelde Prof. Sneller het zoo niet dat de Geref. theologie in hare ontwikkeling het uitgangspunt moet nemen in twijfel aan de bestaande leer, maar dit geeft toch te denken. Men wil iets anders dan de traditionele opvatting, en als men vraagt: wat dan? dan zegt men: „Ik heb geen bepaalde opvatting, maar ik wil vrijheid voor een andere opvatting”. Zonder eenige zwaarte van bewijs te leveren, zelfs zonder eenige gegevens uit de Schrift daarvoor aan te voeren, wil men de historische gegevens in het verhaal van den zondeval losmaken en betwijfelen. De geloovige wetenschap heeft haar uitgangspunt echter altoos genomen in het geloof. Dat geeft vastheid en kracht.

K. S.

BOEKBESPREKING.

Dr. C. G. N. de Voors, „Middelanderlandse Legenden en Exempelen. Herziene en Vermeerderde druk. Groningen-Den Haag — J. B. Wolters' U. M. 1926.

De lezer treft hier een „bijdrage tot de kennis van de prozafictuur en het volksgeloof der middeleeuwen”. Het boek is een bezit van zeer hooge waarde, juist om de meer dan degelijke bewerking der stof. De schrijver heeft immers in zijn proefschrift dit onderwerp behandeld en al zijn liefde en al zijn geduld en al zijn zorg en al zijn kostbaren tijd er aan kunnen geven, toen hij voor de eerste maal de stof onder handen

nam. En daar komt nu voorwat dezen druk betreft nog als verheugende omstandigheid bij, dat na 25 jaar (eerste uitgave was in 1900) de auteur zooveel meer heeft gestudeerd, zooveel rijper heeft kunnen nadenken en zoo heel veel aanbevelingen heeft kunnen maken, die thans de nadere uitwerking van zijn boek ten goede moesten komen.

Wie kennis neemt van de middeleeuwse literatuur, de vertellingen omtrent visioenen en mirakelen, de stichtelijke anekdotes en legenden, die tegen het einde van de 12e eeuw in het volksleven ingedrongen worden, zal met behulp van dit breed geschrift in de stof, die hij zoekt, kunnen indringen. Niet slechts de zeer ruime keuze van voorbeelden uit de hier onderzochte literatuur, maar ook de beschrijving van den achtergrond, waartoe ze opkomt, geeft het werk een bijzonder betekenis voor wie over de middeleeuwen studeren wil. Persoonlijk heb ik er veel aan gehad, vooral in de bestudeering van de Christusfiguur in de literatuur en hoop ik er nog veel van te genieten bij de bespreking van den Satan; want hier zijn twee rijke hoofdstukken: Jezus in de exemplen, en de duivel in de exemplen. Voorts wordt na inleiding en beschrijving van hoofdstromen, ontstaan en geschiedenis der exemplen, gehandeld over Maria, de Joden, het sacrament, hoete en biecht, de „vier uitersten” (dood, oordeel, vagevuur met hel, paradijs en hemel) in de exemplen, waarna hoofdstukken gegeven worden ten besliste over: de allegorie in de exemplen, den invloed der bespiegelende mystiek in sommige exemplen, moraliserende exemplen en exemplen van de middeleeuwen. Er is gestreefd naar uiterste volledigheid. De critiek, voorzover die gegeven wordt, wordt ten deele bepaald door een overtuiging, die de onze niet is. Maar het boek geeft bijna geen critiek wat den inhoud der exemplen aangaat, het beschrijft en beoordeelt niet. En daarom is het zoo heel veel waard voor ieder, die de middeleeuwen kennen wil en dan zelf den maatstaf van waardeering meebrengt.

K. S.

Thomas Shepard, M. A., „Overdenkingen en Geestelijke bevindingen”. Leiden — Huurman & De Kler.

Het lust me niet, veel hiervan te zeggen, na wat ik vroeger over dergelijk werk hier opmerkte. Het heele boekje is precies als zijn titelblad: wijdooping. De heer Shepard M. A. heeft een heel langen titel; en zijn boekje krijgt van wijlen den welverwachten heer David Brainard een voorrede en van Dr. J. R. Anderson weer een inleiding en van den heer Thomas Prince weer een voorbericht voor het voorbericht en van den heer C. B. van Woerden weer een niet al te vlotte en niet steeds verhelderende vertaling. En ge kunt op bl. 31 dan eindelijk wel van wat steken, en als ge mogelijkheden hebt met uw geestelijk leven, kunt ge wel gewaar worden, dat Shepard ze ook had, maar ge komt er met hem niet uit; ge hebt hem lief, omdat het willen bij hem is, maar ge hebt de waarheid te lief, om niet te erkennen, dat het volbrongen van den gids bij hem niet is. En wat zijn de „familisten”?

Het boekje gaat niet diep genoeg en loopt over de mogelijkheden van het geestelijk leven veel te gemakkelijk heen.

K. S.

KERKNIEUWS.

GEREFORMEERDE KERKEN.

Tweetal te

Beuwerzijl: cand. H. Holtrop, te Zandvoort en cand. H. Wiersma te Zandvoort.

Scheurwoud: H. R. Niborg, te Heerjansdam en R. Brouwer te Heerjansdam.

Beroepen te

Anna Jacobapolder: cand. H. Holtrop, te Zandvoort, Lathes: G. J. Wielinga, te Zierikzee. Emmen: A. Wijngaarden, te Baartland. Loosdrecht: R. de Jager, te Nunspeet. Scheurwoud: H. R. Niborg, te Heerjansdam. Vassveld: J. Scholten, te Gonga.

Aangenomen naar:

Scheurwoud (W.): P. van Dijk te Zandvoort.

Bedankt voor:

Hilgersberg: A. Wijngaarden, te Baartland. Kampen (vuc J. J. Westerboek v. Eriens): C. v. d. Woud, te Gorredijk. Kooten: W. A. Wiersinga, te Wormer.

Cand. tot den H. Dienst. Cand. Joh. de Boer te Zwartevel, zal van nu af gaarne een eveneens heropnemen uit de Geref. Kerken in overweging nemen.

Cand. A. Dondorp, te Utrecht, zal van nu af gaarne een eventueel beroep uit de Geref. Kerken in overweging nemen. Zijn adres is Ploemfoucracht 25, Utrecht.

Cand. J. B. van der Sijp, te Leidschendam, is door de christen Leiden preparator geëxamineerd en heropnemen verklaard in de Geref. Kerken.

CHR. GEREFORMEERDE KERK.

Tweetal te

Gravenhage: H. Hilbers, te Enschede en S. v. d. Molle, te Zierikzee.

Beroepen te

Broek onder Akkerwoud: D. Driessen, te Gravenhage. Garfhuizen: cand. T. G. A. van Dijk, te Enschede. Oudekerk: S. d. Amstel: J. Jongbloed, te Hilversum. Zanddam: W. Vos, te Dokkum.

NEDERLANDSCHE HERVORMDE KERK.

Beroepen te

Garfhuizen: W. L. Mulder, te Enten. Buikslot: A. E. v. Baalen, te Koge (bij Leiden). Buren (Gld.): P. V. v. Stein Callendels, te Nieuwland (Z.H.). Groningen: J. A. Raams, te Rijswijk (Gld.). Gasselternijveen: P. Sijmeling, te Buren. Putten o. d. Veluwe (2e pred.): H. A. Lammens, te Delft.

Aangenomen naar:

Alkmaar (vuc H. P. de Pree): Henri J. Hak, te Domburg. Frederiksoord: H. Buskool, te Noord-Zype. Odoorn: J. W. Nieuwenhuizen, te St. Anna ter Mouten.

Bedankt voor:

Hilten (vuc A. J. Egkman): G. Banes te Mouten. Wommels: F. W. Boers, te Abbekeek. Hoorstede Wijk: H. J. H. Brink, te Kinsward.

Inrede te

Maassluis: A. J. Bosman. Tekst: 1 Petr. 1:24 en 23.

Emmerik: De H. Th. Barbak, 1 Aan: predikant bij de Ned. Herv. Gemeente te Vleeland, heeft tegen October eervol emeritaat aangevraagd.

Te koop aangeboden voor meestbiedende

de Jaargangen 1898 tot heden van het Hand(Jaar-)boek der Geref. Kerken.

(Alleen Jaargang 1906 ontbreekt). Ook afzonderlijk verkrijgbaar. Aanvragen te richten onder No. 58, aan het bureau van dit blad te Goes.

ZALIG DE DOODEN, DIE IN DEN HEERE STERVEN

Een lied met harmonium-, orgel- of piano-begeleiding.

4e druk. Prijs f 0.40.

OOSTERBAAN & LE COINTRE. GOES.

FILIPPUS

De intekenlijsten voor den Scheurkalender Filippus zijn verzonden.

Meer exemplaren op aanvraag verkrijgbaar.

Zoowel inhoud als schied zijn met zorg bewerkt. Het schied, voortellende „De Weduwe te Zarfath” is in smaakvolle tacht kleuren uitgevoerd.

PRIS 90 CENT.

Een nieuw Premieboek a 100 pag. 8e Royaal in smaakvollen omalag wordt uitgegeven onder den titel:

Geplukte Aren

(Bundel Meditaties) door Dr. K. Fernhout, Vreeland.

PRIS 85 CENT.

De Uitgevers:

J. B. v. d. BRINK & Co. - ZUTPHEN.

Een reisje naar Den Haag

loont ruimschoots de moeite wanneer men zich een goede PIANO of een degelijk HARMONIUM wil aanschaffen. In onze coll. ruim 100 stuks met vele grotere werken vindt ieder wat hij wenscht, terwijl bij aankoop reiskosten worden vergoed en garantie aflijpt wordt nagekomen.

D. A. RIPPEN

Repr. v. h. Huis Mannborg Gedipl. stemmer Mij „Toonkunst” Piet Heinstraat 42, DEN HAAG. Inlichtingen op aanvraag. Levering franco.

Bij de Uitgevers van dit blad is verkrijgbaar:

KAART VAN DE GEREFORMEERDE KERKEN IN NEDERLAND.

met alphabetische naamlijst.

De Classes-indeling is op de kaart aangegeven. Formaat 50 x 70 c.M. Prijs 35 cents.

Franco toezending na ontvangst van het bedrag.

?? WAAROM ??

GEEN ADVERTENTIE VAN U OP DEZE PLAATS?

Uw succes ware verzekerd!!

GROEN ELOUT

MACKAY

KUYPER

LOHMAN

DE VISSER

Van bovenstaande pleitbezorgers van het Christelijk Onderwijs lieten wij GROOTE PORTRETTEN vervaardigen in koper-diepdruk. De prijs van dit zestal portretten is f 30.— inclusief emballage. — Bestellingen kunnen onmiddellijk worden uitgevoerd.

GOES.

OOSTERBAAN & LE COINTRE.

IN ELK HUIS EEN ORGEL!

Ganzevoort's Orgelhandel

DIEZERSTRAAT 116 — ZWOLLE

heeft steeds in voorraad een groote keuze ORGELS voor huiskamer, school en lokaal. Prijsvoorwaarden en leveringsvoorwaarden gratis op aanvraag.

DISSERTATIE

Wie een Dissertatie wil laten drukken, verzuime niet model en prijs aan te vragen ter drukkerij van

OOSTERBAAN & LE COINTRE GOES

ONESIFORUS-BANK

Voorstraat 78 te Utrecht.

Verstrekt geldleningen aan Kerken en Scholen.

Geeft beleeningen op Incourante Obligaties, uitgegeven door Kerken, Scholen, etc.

GEeft UIT:

4½% 10-jarige Obligaties.

In stukken van f1000.—, f500.—, f250.— f100.— en f50.—

Hebt Gij al kennis - gemaakt met -

DE MAATSCHAPPIJ

Christel. Sociaal-Economisch Weekblad.

onder redactie van onze meest bekende mannen en vrouwen

?

Zoo niet, vraag dan nu heden proefnummers aan de DRUKKERIJ ORANJENASSAU BAARN

Dit belangrijke, goed geïllustreerde tijdschrift, zo goed als zonder uitzondering gunstig beoordeeld en door de Christelijke Pers hartelijk aanbevolen, kost slechts f2.50 per halfjaar en valt daarom onder het bereik van ieder die op Sociaal-Economisch gebied voortlichting van Christelijke Voormannen wenscht.

Ondergeteekende

te

adres

abonneert zich op wenscht proefnummers van

De Maatschappij

In open envelop geteekend met 2 cts. postzegel te zenden aan de Drukkerij Oranje Naasau te Baarn

Medewerker:
Kunst, A.
dam; Da
Tilburg;

Prof. Dr. W.

INHOUD. Het voorbeeld, L. Word bewaard met een verb. Schrift en Sch. rezen: Smeul en richtte. — U. — Perschoon

HET AMERIKA

Vele jaren. artikelen over Hij had er aandacht aan Van meer i betuigd.

Maar de b. Kleine arg. behoort thuis den soms bij Maar voora anderen kant.

De idee is is praktisch. Het eene pr gestapeld.

En Dr Kuy. werkelijk v hebben aanse Dit was nie hij niet tot u

Hij was in t dat er nog wi aijn om de doe Tech had r parochie-stel

Kost het al geworden toer onzen tijd, hie karakter te d

Immers, doe pen uit de A meuwe kerkel Er werden. Particuliere S

Men kon de idealen, well leken, te here De band m

De kerk ko Et kwam d leid fonkelde.

De oude er op nieuwe wi In een trou en 17de eeuw

een heil. En waar da een lange hieb met zijn denkl macht vorwael duitiger zou

Dan — kon nodig om zi Het komt s zijpende refo

Men verlam loopig genoeg. Dat is het i matie, welke

Zoo dadelijk Men geen ver Daarover m Een overwin

herhaaldelijk Als eenmaa